

EGY NGANASZAN EPISZTENCIÁLIS FINIT IGE LEXIKALIZÁCIÓJA¹

SZEVERÉNYI SÁNDOR

1. Bevezetés

Dolgozatomban egy olyan jelenséget vizsgálok a nganaszban, amellyel mind-
ezidáig a tipológiai kutatások sem nagyon foglalkoztak. Ez a jelenség szorosan össze-
függ az evidencialitás jelenségével. Ma már számos olyan megközelítést olvasni, hogy
az evidencialitás vizsgálata nem szorítható az Aihkenvald-féle megszorítások közé
(2004), azaz amennyiben az evidencialitást nem kötelező igei (inflexiós) kategóriaként
kezeljük, hanem szélesebb, szemantikai-pragmatikai kategóriaként (kb. mint ahogyan a
mód kategória viszonyul a modalitás kategóriájához), akkor mind funkcionális, mind
pedig történeti magyarázatokhoz juthatunk közelebb (Haan 2012). Így a lexikális
evidencialitás vizsgálata az elmúlt 8-10 évben került előtérbe (pl. Squartini 2008) és
ezzel olyan nyelvek vonódtak be az evidencialitás kutatásába, amelyekben az
evidencialitás nem az igehez kötődő grammatikai kategória (pl. újlatin nyelvek, ma-
gyar).

Amire eddig nem fordult kellő figyelem: számos olyan nyelv van, amelyekben
úgy tűnik, hogy a grammatikai evidencialitás nem csak egyféle/egy kategóriába tartozó
nyelvi elemekkel fejezhető ki (pl. csak módjelek vagy csak partikulák), azaz a kötelező
grammatikai kategória mellett az adott nyelvben lexémák is rendelkezésre állnak, ame-
lyek a beszélőnek az információ forrásához (evidenciális) viszonyát fejezik ki és részt
vesznek a perspektivizációban/szubjektívizációban. Hozzá kell tenni, hogy a lexikális
elemek esetében a kategorizáció nem feltétlenül egyértelmű: átfedésben lehet más
területekkel, elsősorban a modalitással, azon belül a következtetésen alapuló
episztemikussággal.

Ilyen nyelv a nganasz is. Az uráli nyelvek között az egyik legdifferenciáltabb
evidenciális rendszerrel rendelkezik (Aihkenvald 2004, Guszev 2007), ugyanakkor
számos olyan lexikális elem van a nyelvben, amely úgy tűnik, hogy beleesik az
evidenciális és episztemikus jelölők kategóriájába.

A kérdésem tehát az, hogy mi az a környezet, amely indokoltá teszi a lexikális
elemek használatát, milyen környezetben fordulnak elő és végül mindez milyen törté-
neti következtetésekre ad lehetőséget? Ennek vizsgálatához egy elemet választottam ki,
melynek jelentése 'úgy tűnik' – azaz a beszélői megnyilatkozás következtetést tartal-
maz, továbbá az esemény bekövetkeztének valószínűségét jelzi. Ezt az elemet ezért
episztemicálisnak nevezem Kugler munkája nyomán (Kugler 2015: 55–56).

¹ A tanulmány megírását a Bolyai János Kutatói Ösztöndíj támogatta. A kutatás során használt kor-
pusz a Korpusaufbau und korpusbasierte Studien zum Nganasanischen (DFG, WA 3153/2-1) (2014–2016)
pályázat keretében készült.

A dolgozatban először bemutatom a morfológiai evidencialitás rendszerét, majd azokat a szóba jöhető lexikális elemeket listázom, amelyek „episztenciális-gyanúsak”, s közülük egyet fogok korpuszadatok segítségével elemezni.

2. Evidencialitás

Az evidencialitást a dolgozatban szemantikai kategóriaként kezelem (pl. Kugler 2015, Haan 2012), noha vannak olyan megközelítések, amelyek grammatikai kategóriának tekintik (Aikhenvald 2004).

Az evidencialitás markere az információ forrását, annak jellegét jelöli. Ezt „a beszélőnek (vagy valaki másnak) kell elfogadni vagy feltételezni a megnyilatkozásban kifejezett tényállások létezésére vonatkozóan. Magában foglalja a tényállásokról való ismeretek eredetének a jellemzőit, vagy az esemény, tény kompatibilitását az adott személy általános episztemológiai hátterével.”

Az evidencialitásnak számos alkategóriája van, melyek két nagy csoportba sorolhatók:

- (1) közvetlen (saját érzékszervekkel) érzékelésen alapuló információk minősítése. Ezek közül a leggyakoribb a hallás útján való információhoz jutás, de ez lehet íz/szagérezékelés, vagy akár tapintás is. Azért auditívus az gyakoribb a szamojéd nyelvészetben, mert a forrásokban, gyűjtésekben előforduló példák túlnyomó többsége a hang útján történő információszerzéshez tartozik, amit a következő nganaszan példa szemléltet:

<i>Tahariāa</i>	<i>ŋonəə</i>	<i>ba-mi</i>	<i>logiā-mini-t'i</i>
hát	ismét	kutyá-Px1Du	ugat-SEN-OBL.3SG

'A kutyánk ugatott (a kutyát nem látta a beszélő).'

(TKF_041210_NenetsManAndGiant_fld.016)

- (2) közvetett (külső körülmények) információkon alapuló tudás, amely lehet:
 - indirekt következtetés, amely más, közvetlenül érzékelt tapasztalaton alapul (inferenciális),
 - általános ismeretekből kikövetkeztetett,
 - másoktól szerzett információ, amely lehet hallomás vagy kvótatív.

Az episztemikus modalitás kifejezőeszközeit – legyen szó lexikairól, morfológiairól stb. – nem egyszerű elkülöníteni az evidencialitástól, gyakran nem is lehet (Kugler 2015 erre használja az episztenciális kategóriát), ezért nem szabad figyelmen kívül hagynunk ebben a vizsgálatban sem. Az episztemikus modalitás annak a becslésnek a jelzése (tipikusan, de nem szükségszerűen a beszélőé), hogy a megnyilatkozásban kifejezett tényállásoknak a valószínűsége, esélye mekkora, azaz az események valószínűségének a fokát, mértékét fejezi ki. Ez a valószínűség egy skálán ábrázolható: a teljes bizonyosságtól a valószínűségeen keresztül a lehetőségességig. Vannak, akik úgy vélik, hogy van két végpont: a negatív végpont a valószínűtlenségen át vezet a teljes lehetetlenségig.

Az a jelölő, amely az eseményt a beszélő valamilyen szubjektumhoz köthető forrásból teszi elérhetővé, az evidencialitáshoz soroljuk, míg a profilált eseményt a

beszélő saját nézőpontjából, saját vélekedése alapján lehetségesként reprezentálja episztemikus modalitás. E kettő között azonban számos átfedés létezhet.

Míg a magyarban és pl. számos indo-európai nyelvben az evidencialitást alapvetően lexikai eszközökkel fejezik ki, s nem mindig egyértelmű/meghatározható, hogy – még a kontextus ismeretében sem – hogy például a *feltehetőleg*, *biztosan*, *természetesen* szavakkal minősített megnyilatkozások vélekedést és/vagy következtetést fejeznek-e ki, addig a nganaszban – elvileg – mindez megoldható lenne igemódokkal, mégis számos lexikai elem tűnik evidencia/episztemikus modalitás jelölőnek.

E kettő metszete – az episztemikus bizonyosság és az inferenciális evidenciálisnak – az episztenciálisnak, azaz episztemikus-inferenciálisnak nevezett modalitás, melynek meghatározása: „a megnyilatkozó a tudása (már meglévő tudása és/vagy a rendelkezésre álló, feldolgozott tapasztalat, információ) alapján egy esemény/szituáció fennállására, annak valószínűségi fokára vonatkozó következtetést/vélekedését közli” (Kugler 2015: 55).

3. Nganaszan evidencialitás

A nganaszan evidencialitást grammatikai kategóriaként kezelik, lévén ebben a nyelvben differenciált morfológiai evidenciális stratégia van. Ez az evidenciális stratégia egy négyes rendszer. A közvetlen érzékelésen alapuló információnak két típusát különbözteti meg:

A) a beszélő jelen van és látja az eseményt, amelyről szó van: kijelentő mód (és más deontikus igemódok)

B) a beszélő nem látja azt, amiről szó van, amiről beszél, de más érzékszervvel érzékeli (leggyakrabban hallás útján): auditívusz/szenzitívusz. Leggyakrabban hanghatás útján szerzett információt jelöl (pl. az (1) példamondatban: a kutya ugat, de a beszélő nem látja a kutyát). Ritkábban másfajta érzékelés útján szerzett információ, ami lehet szaglás, ízlelés, tapintás vagy általános érzet.

A közvetett úton szerzett információt szintén két csoportba lehet sorolni:

C) a beszélő nincs jelen az esemény befejezésénél, de érzékel valamilyen jelet (általában eredmény), amelyből arra következtet, hogy az esemény befejeződik: inferenciális igemód

(2) [A vadász talált egy csapdát. A csapda...]

<i>ʔuʔəðə</i>	<i>saɪərə</i>	<i>koɬu-batu.</i>
egy.[ACC.SG]	sarki.róka.[ACC.SG]	megöl-INFER.[3SG.S]

’[A csapda] megölt egy sarki rókát.’
(PKK_71_Ibula.016)

D) más emberek közléséből értesül a beszélő az eseményről: reportatív (a nganaszan nyelvtani leírásokban még előfordul a narratív, renarratív, kvótatív elnevezések).

(3) *Tətəʔ* *ŋonəi-ʔ* *ŋojbüü-n ’üʔ* *kirbitə-bahuʔ,*
ez-NOM.PL megint-ADV fej-ACC.PL.1PL hajat.vág-NAR-3PL.S

tə-tə *toi-ŋəə* *tagaʔaði.*

hát nem.szükséges-IMP.[3SG.S] a.pokolba
 'Azt mondták, hogy megnyírnak még egyszer, de nem volt rá szükség.'
 (KES_031115_Paris_nar.209)

A kvotatív és reportív tartalom között itt az a különbség, hogy a kvotatív során meg van nevezve az a személy vagy csoport, akiktől az információ származik, míg a reportatív során a beszélő azt jelzi, hogy hallomásból jutott az információhoz. Guszev szerint (p.c.) ritkán ugyan, de a nganaszan reportatívnek is lehet ilyen szerepe.

(Meg kell jegyezni, hogy A, C és D-ben az evidenciálisjelölő morféma finit igei alakokban jelenik meg, míg addig D nominális szerkezetet eredményez.)

4. Lexikális elemek a nganaszanban

A nganaszanban számos olyan lexikai elem (partikula, határozószó, ige) fordul elő, amely episztenciális tartalmat (is) kifejez, azaz többnyire valamiféle következtetésen alapul. Wagner-Nagy (2002: 173–174) több olyan elemet is felsorol, amely feltételességet, bizonytalanságot, valószínűséget fejez ki, ezeket modális határozószavaknak/partikuláknak nevezi, ezek a következők:

(i) *əku* 'talán'. Általában a mondat végén, az állítmány után jelenik meg.

(4) *Maagüə d'ürimi təðu-ʔsutə-mi əku.*
 valami hír hoz-FUT-1DU.S/O talán
 'Talán valami jó hírt fogunk hozni.'
 (MVL_080226_TwoHorses_flks.622)

(ii) *mintu* 'lehet, megengedett' Feltételes gerundium előtt vagy után jelenik meg. Általános igazságot fejez ki.

(5) *Dəndīai? latəin 'ə hebi-m-hi?,*
 valószínűleg csont-NOM.PL.1SG meleg-TRL-COND

ηəndīai? mintu is 'üðə, tə mənə basaʔ-kuðə-m.
 talán talán van-FUT.3SG hát én vadászik-IMP-1SG.S
 'Talán ha a csontjaim átmelegednek, talán jobb lesz és el tudok menni vadászni.'
 (PKK_71_Djajku_flkd.055)

(iii) *mintiā ~ mintiāgəni* 'talán' Bizonytalanságot fejez ki. Gyakran az *əku* 'talán' partikulával fordul elő.

(6) *Mintiāgəni kot 'əðukatə-tu-mu?.*
 talán beteg-PRS-1PL.S
 'Lehet, hogy megbetegszünk.'
 (KES_080721_Disease_flkd.023)

(iv) *ɲəndiʔaiʔ* ‘valószínűleg’. A módosított előtt áll közvetlenül.

- (7) *Ou munu-ntu takəə ɲəndiʔaiʔ mənə*
EXCL mond-PRS.[3SG.S] az.[NOM.SG] talán én.[ACC.SG]

muaʔku-s'üəd'əə-gümü

gyötör-PTCP.PST-EMPH.[NOM.SG]

‘Oh – mondja – az, aki valószínűleg meggyötört engem.’

(KK_92_Fox_flkd.117)

Az általam használt korpuszban (5. pont) ezek mellett felbukkannak további elemek is: *siðirhəbtə* ‘valóban, pontosan, tényleg, igazán’, *kuʔmantə* ‘valószínűleg, bizonyára, úgy tűnik, úgy látszik’, *kəndu* ‘aligha, nehezen’, *šüəbtiʔiaiʔ* ‘biztosan, pontosan, helyesen’. Például:

- (8) *Təə siðirhəbtə kurəguiʔ bənü-ʔə-ʔ təndiçə.*
valóban már elfárad-Pf-s3Pl az-Pl-2
‘valóban már teljesen elfáradtak, azok (=fivéridei).’
(T_SeuMelangana 543)

Ezekon kívül vannak még olyan lexémák, elsősorban igék, amelyek idetartozhatnak, de nagyon kevés adat áll rendelkezésre: *tujhuajčusa* 1. világos, fényes; 2. érthető, világos; *tojša* ‘nem szükséges, nem kell’, *naagəə* (1. jó, szép, finom, egészséges); 2. rendben; 3. kell, szükséges, lehet; *tukənal'ütü* ‘nem lehet, lehetetlen’ (< *tukətəsa* ‘tud, képes’).

A kérdésem, amire a választ keresem: ha egy nyelvben adott egy differenciált, grammatikai megvalósított evidenciális stratégia, amely tartalmazza az inferenciális is, akkor mi szükség van, miért alakulnak ki olyan lexikális elemek, amelyek – *úgy tűnik* – lefedik azt a funkcionális tartalmat, amelyet az inferenciáliszt jelölő szuffixum (vagy átfedésben van vele). Vizsgálatomban korpuszadatok támaszkodom.

5. A korpusz

Adataimat a hamburgi nganaszan korpuszból (Ngan-Corp) vettem. A Ngan-Corp célja, hogy a teljes nganaszan nyelvi dokumentációt kereshető és elérhetővé tegye annotált elektronikus formában. A korpusz jellemzőit fontos megemlíteni, az elemzett adatokat és eredményeket csak ennek tükrében szabad értelmezni.

A korpusz elsősorban narratív szövegeket tartalmaz. Ezek egyik jelentős része terepmunka során rögzített folklórszöveg, másik jelentős része személyes történet, élet- és családtörténet. Kisebb részben tartalmaz csupán dialógusokat. Ennél fogva a beszélők jellemzően nem egy hallgatóra koncentrálnak, hanem általában a hallgatósághoz szól vagy – főleg élettörténeteknél – azt is beszélő figyelembe veszi, hogy a kutatónak mondja a történetet. Mindezt teszi úgy, hogy ennél fogva a beszélő számára kevés a visszajelzés, az interakció. Úgy kell elmondania a történetet, hogy az új információk egyértelműek legyenek, a korábban említett elemek beazonosíthatóak, előhívhatóak, az

általánosan ismertnek tekintett. Jelenlegi vizsgálatba 101 szöveget tudtam bevonnai. Ez 72755 tokent és 10732 mondatot jelent.

6. A *nandi-* 'úgy tűnik' ige

Az elemzés a *nandi-* 'úgy tűnik/úgy látszik' ige előfordulását és viselkedését célozza meg. Jellemzően igei vagy névszói állítmány mellett jelenik meg finit alakként. Egy tipikus példa:

- (9) *təʔə* *nogu-ʔəki-ʔə* *n'andi-ti*
 hát közeledik-INZ-PF.[3SG.S] tűnik-PRS.[3SG.S]
 'Közeledik, úgy tűnik.'
 (KNT_960809_WildAnimals_flkd.215)

A korpuszelemzés célja, hogy a következő kérdésekre választ adjon:

- Milyen igeidőben fordul elő a *nandi-*?
- Milyen igemódban fordul elő?
- Milyen személyben fordul elő?
- Önállóan, tagmondatértékűen jelenik meg, vagy segédigeként?
- Ha a megnyilatkozásban másik finit alak is megjelenik, akkor az milyen morfológiai kategóriákat valósít meg, elsősorban milyen igemódban jelenik meg?

Végül – bár előzetesen nem számoltam ennek a jelentőségével, de mint majd látható lesz – indokolt feltenni azt a kérdés is, hogy:

- Egyenes idézetben vagy a narrátor beszédében fordul elő a *nanditi*? Azaz az eredeti beszélő (original speaker) vagy az aktuális beszélő (current speaker) használja-e?

A korpusz 131 olyan mondatot tartalmaz (2016. májusi adat), amelyben előfordul a *n'andi-/n'anti-* tő 'úgy tűnik/úgy látszik' jelentéssel. Az igenek az adatok tanúsága szerint más jelentése nincsen.

A következő meserészlet illusztrálja a *nanditi* használatát, amelyben néhány mondaton belül többször is előfordul:

30. - 31. - 32. - 33. *Tatutəkiʔəʔ nʔanditiʔ.* 34. - 35. - 36. - 37. - 38. *Tətirə taharia tuntə mununtu ʔatu dʔa: Miŋgümüniʔ təʔ ʕetua kuəʔsutəmuʔ nʔanditi.* [Kaŋgüčə]. 39. *əməʔ taharia ʔaʔüʔ təbtə.* 40. *Nəŋhuə hüə tuuʔo nʔanditi.* 41. *ʔaʔüʔ təbtə ʔindiʔ ʔaagəməni basuʔ.* 42. *Taharia miŋ toliʔkəsiðəmiʔ nʔanditi.*

(30. Hát, hány nap telik el, hány nap? 31. Egy idő múlva megéheznek [az állatok]. 32. Ezek a kicsik megéheznek, a nagyok elvannak valahogy.) **33. Úgy tűnik, elszegényednek.** 34. Éppen elérkezett a nagy sarki éj a feléhez. 35. Ezek egyenként vadréneket hoznak. 36. Néha semmit sem hoznak. 37. Néha csak azt hozzák messziről, amit korábban elrejtettek. 38. **Azt mondja a róka a társainak:** „Hát úgy tűnik, meg fogunk halni. [Valamikor.] **39. Ezek, a mi barátaink is.** 40. **Úgy látszik, egy rossz év köszöntött be.** 41. **A barátaink is**

- (11) *Taharīaa miŋ toli?kə?siðəmi?* *n'anditi.*
 most mi lop-RES-FUT-1PL.S/O tűnik-PRS.[3SG.S]
 'Mi lopni fogunk.'
 (KNT_960809_WildAnimals_flkd.042)

(c) Személyben vannak egyeztetett és nem egyeztetett alakok, ingadozás tapasztalható a következők szerint:

131	ńandi-	egyeztetett	nem egyeztetett (= ńanditi)	
	ńandi-ti	71	Sg3	X
	ńandi-ti-?	24	Pl3	X
	ńandi-ti-ŋ	8	Sg2	4
	ńandi-ti-m	1	Sg1	8
	ńandi-ti-mi?	1	Pl1	7
	ńandi-ti-ri?	1	Pl2	0
	ńandi-ti-gəj	1	Du3	3
	ńandi-ti-mi	0	Du1	2

Az X azt jelenti, hogy Sg3-ban nem releváns a kérdés, Pl3-ban pedig nem tekintem perdöntőnek, mivel a gégezárhang megítélése – ott van, vagy nincs – gyakran még a hangfelvétel ismeretében sem egyértelmű nem anyanyelvi fül számára. Ezzel együtt egyértelműen látszik, hogy a *n'anditi* jellemzően 3 személyben jelenik meg (76%), azon belül pedig elsősorban egyes szám harmadik személyű állítmány mellett jelenik meg (54%).

Az egyeztetést első és második személyben, illetve duális 3. személyben lehet vizsgálni. Összesen 36 ilyen mondat van, közülük 24 nem mutat egyeztetést. Személyekre lebontva pedig azt látjuk, hogy az első számú alakok esetében a legnagyobb mértékű nem egyeztetett alakok aránya (89%).

Íme néhány példa, először egyeztetett alakokra példa:

- névszói állítmány

- (12) *tənə maŋkaŋku-ŋ* *n'andi-ti-ŋ*
 te szegény-2SG tűnik-PRS-2SG.S
 'Szegénynek tűnsz.'
 (JSM_090809_Life_nar.161)

A *n'andi-ti-ŋ* viselkedése itt kopulaszerű, ugyanakkor nominális állítmány mellett kopula nem jelenik meg imperfektív aorisztoszbán. Ez a szerkezet sokkal inkább értékelhető két tagmondatnak: az egyikben egy névszói állítmánnyal, a másikban egy igeivel, viszont a *n'anditi* nem fordul elő egyedül állítmányként (nincs olyan típusú példánk, mint **tənə n'andi-ti-ŋ* '(úgy) tűnsz'). Mindössze egyetlen olyan példa van, ahol infinitívusz áll az ige mellett:

- (13) *n'andi-ti-m* *kəndi-kə-si* *mənə.*
 tűnik-PRS-1SG.S fagy-RES-INF én
 'Meg fogok fagyni.'
 (PKK_71_BirdMan1.flkd.016)

Példa igei állítmányra, egyes szám harmadik személyben:

- (14) *təʔə* *nogu-ʔtəki-ʔə* *n'andi-ti*
 hát közeledik-INZ-PF.[3SG.S] tűnik-PRS.[3SG.S]
 'Közeledik, úgy tűnik.'
 (KNT_960809_WildAnimals_flkd.215)

Példa egyeztetett igei állítmányra:

- (15) *kobtūa-mə* *mətü-ʔə-ŋ* *n'andi-ti-ŋ*
 lány-ACC.SG.1SG győz-PF-2SG.S tűnik-PRS-2SG.S
 'Lányom, úgy tűnik, hogy te győztél.'
 (JD_00_Musuna_flkd.220)

Példa nem egyeztetett alakokra:

- (16) *bana-ʔa-m* *n'andi-ti*
 elfárad-PF-1SG.S tűnik-PRS.[3SG.S]
 'Elfáradtam.'
 (JSM_080212_Mosquitos_flkd.112)

6. Lexikalizációs folyamat és funkcionális magyarázat

Összegezve, a *n'anditi* viselkedéséről a következőket lehet mondani:

- leggyakrabban ugyanabban az alakban jelenik meg (egyes szám 3. személy, perfektív aoristos);
- leggyakrabban követi a főmondatot, a megnyilatkozás záróelemeként;
- nominális állítmány mellett kopulaszerűen viselkedik (de nem kopulaként!)

Mindez kedvez a lexikalizációs folyamatoknak, a számban/személyben nem egyeztetett alakok magas aránya is erre utalhat. Lexikalizációra utalhat, hogy ritkán ugyan, de olyan pozícióban is megjelenik, ahol egyébként finit ige nem szokott. Így például tagadó szerkezetben a segédige és a tagadott igető között:

- (17) (...) *D'üðimiaku* *s'üamu-mə* *munu-ntu:*
 Gyüzimjaku unokatestvér-NOM.SG.1SG mond-PRS.[3SG.S]
- miŋ-gümü-nə* *n'i-siðə-m* *n'andi-ti* *kundūa-ʔ*
 1-EMPH-1SG NEG-FUT-1SG.S tűnik-PRS.[3SG.S] alszik-CNG
 'Gyüzimjaku unokatestvérem azt mondta: Én nem fogok elaludni.'
 (KES_031115_Paris_nar_194)

A lexikalizációs folyamatot a következőként lehet vázolni:

tagmondat értékű ige > segédige > határozószó/partikula

Hasonló lexikalizációs folyamatok megfigyelhetők még a nganaszban. Remek példa a létige renarratív módú, egyes szám harmadik személyű alakja (*ibahu*), amely partikulává válik. Hasonló számolást végezve a korpuszon a következő adatokat kaptam. A korpuszban az *ibahu* és személyragozott változatai összesen 371-szer fordulnak elő (2016. május). Ezek közül mindössze 9 nem harmadik személyű. Harmadik személyben két példa van duálisra és 43 többes számra. A (tag)mondat végén 203 esetben jelenik meg, azaz több mint az adatok felében.

	egyeztetett		nem egyeztetett (= <i>ibahu</i>)
<i>ibahu-gəj</i>	2	Du3	12
<i>ibahu-mi</i>	2	Du1	0
<i>ibahu-m</i>	1	Sg1	2
<i>ibahu-ŋ</i>	2	Sg2	7
<i>ibahu-mu?</i>	2	Pl1	5
	0	Pl2	1

Az arányok itt még egyértelműbbek: sokkal kisebb a nem harmadik személyű alakok aránya és hasonlóan alacsony az egyeztetett alakok aránya. Azaz tipikusan ugyanabban a pozícióban és ugyanabban az alakban fordul elő.

7. Miért nem inferenciális?

Visszatérve a *n'anditi* elemzéséhez: funkcionális oldalról az a kérdés maradt, hogy a *n'anditi* mellett miért csak az említett két igeidő jelenik meg, s csupán két ige-mód, az evidencialitás szempontjából semleges kijelentő, s ritkán a kérdő.

Például, a nominális állítmányú mondatot említve, felmerül az a kérdés, hogy beszélő miért evidencialitást használ, ebben az esetben inferenciáliszt, mint ahogyan az a (19) mondatban áll.

- (18) tənə maŋkaŋku-ŋ n'andi-ti-ŋ
te szegény-2SG tűnik-PRS-2SG.S
'Szegénynek tűnsz.'
(JSM_090809_Life_nar.161)

- (19) nagür n'ini-d'ə i-huaðu
három báty-CONREC van-INFER.[3SG.S]
'három fivérük volt (úgy tűnik)'
(JD_00_OrphanGirl_flkd.019)

A válasz véleményem szerint a következőkben keresendő. A vizsgált 140 alak kb. 85%-a idézetben fordul elő, s a többi adat megítélése sem egyértelmű, ami a

perspektivizációt illeti. Ez azt jelenti, hogy az adott megnyilatkozás nem az eredeti beszélő (tehát a narrátor), hanem az aktuális beszélő (azaz valamely szereplő) perspektívájából hangzik el. A magyar beszélő ilyen esetben jellemzően függő beszédet használ, azaz a résztvevő személyek, a bemutatott esemény ideje és más deiktikus elemek (pl. helyhatározók) esetében átkonvertálja, s a saját perspektívájából számol be az eseményekről. (Erről részletesen l. Szeverényi – Wagner-Nagy 2016)

A nganaszban a vizsgált esetekben mindig teljes nézőpontváltást tapasztalunk, amikor a narrátor (O.S.) egy másik megnyilatkozót idéz. A perspektivizáció egyik tipikus esete lehetne tehát a függő beszéd (Sanders – Spooren 1997), ugyanakkor a nganaszban nincs kialakult stratégiája a függő beszédnek (Szeverényi – Wagner-Nagy 2016). Ezt két példával illusztrálom:

(20) [Dud'inkəndə t'üüʔəmuʔ 'Megérkeztünk Dugyinkába...'] (...)

Dud'inkəndə	t'üütütənuʔ	munu-ra-ʔi-nüʔ:
Dugyinkába	érkezésünkkor	mond-PASS-PF-1PL.R

Küđiähüʔ	vistupair-s'ütə-ruʔ...
felkel-COND	előad-FUT-2PL.S/O

'Azt mondták nekünk Dugyinkába érkezésünkkor: holnap fel fogtok lépni.'

(KES_031115_Paris_nar.002)

A beszélő olyan eseményről számol be, amely ténylegesen vele történt, a *munu*-mond' ige passzív ragozású alakja is erre utal (mondattattunk, tkp. nekünk azt mondták). Egy egyszerű személy shift esetében az idézet is P11-be került volna ('azt mondták nekünk, hogy fel fogunk lépni'), de saját magáról is második személyben nyilatkozik.

A másik példában az idéző idéz egy harmadik szereplőt, s ebben az esetben sem történik semmilyen „shift”. A narrátor (az eredeti beszélő) idézi a történet egyik szereplőjét (aktuális beszélő), aki idéz egy harmadik szereplőt (résztvevő), aki az aktuális beszélőt idézi egyenesen, azaz egyes szám második személlyel utal rá:

(21) Sin'əriʔi munu-ŋkə-tu:
gondol-INF mond-ITER-PRS.[3SG.S]

Əmkümüərə	munu-d'üə	təʔ
ez	mond-PST.[3SG.S]	hát

tənə	konduʔki-ʔə-m	n'emibtiʔiäðənə	i-s'a.
te.ACC	visz-PF-1SG	feleség-DST-1SG	van-INF

'(A lány) azt mondja magában, hogy ez azt mondta, hogy elvinne engem feleségnek.'

(ChND_080729_SevenNjote_flks.253)

Ez a két példa jól illusztrálja, hogy a nganaszban idézés nagyon mereven ragaszkodik a teljes perspektívaváltáshoz, a referenciális központ teljes áthelyezéséhez. Ezek alapján a kulcskérdés itt a beszélő saját viszonya az információ forrásához.

(1) A nganaszban nincs egyértelmű függő beszéd stratégia. A megnyilatkozást bevezető igével jelzett megnyilatkozásban teljes nézőpontváltás történik. (I. Szeverényi – Wagner-Nagy 2016). Az eredeti beszélő (narrátor) nem minősíti az aktuális beszélő viszonyát a megnyilatkozásban megosztott információjához.

(2) Ennek valószínűleg a beszélő számára az az oka, hogy ha a narrátor magánál tartaná a referenciális központot, akkor anomália lépne fel: kinek a szempontjából kellene meghatározni az információ forrását. Az evidencialitás kifejezetten beszélő orientált jelenség (Haan 2012). Ezért lehet az, hogy az egyenes idézés jellemzően evidencialitás semleges és perspektivizáció történik, hanem szubjektívizáció. A megnyilatkozás az aktuális beszélő szempontjából válik szubjektívvé, ami azt jelenti, hogy valaminek a külső szemlélete helyett belső, a konceptualizáló szubjektum mentális folyamatai segítségével történő feldolgozás.

(3) A függő idézés hiányát formai okokkal is lehet magyarázni. Így pl. a nganaszban nincsenek alárendelő mondatok, alárendelő kötőszók, amelyek pl. a magyarhoz vagy a finnhez hasonló szerkezet megvalósulását lehetővé tenné. Abban egyetértenek a magyar nyelvtörténészek, hogy a magyar függő beszéd kialakulásának alapvető feltétele volt az alárendelő mondat szerkezet kialakulása (Tátrai 2011, Haader 2003). A nganaszban nem alakultak ki alárendelő kötőszók és így alárendelő összetett mondat, a magyar nyelv tanúsága szerint ez lehet akadálya az indirekt idézés kialakulásának, ugyanakkor ez önmagában még kevés érv lenne, hiszen más grammatikai eszköz is kialakulhatott volna függő idézés megvalósításához.

Amennyiben a perspektivizáció/szubjektívizáció miatt fordul elő a *n'anditi* magas arányban idézetben, és nem „original speaker” megnyilatkozásaiban – olyan szituációkban, amikor inferenciális igemód használata tartanánk logikusnak –, akkor egyfelől azt is meg kell vizsgálni, hogy inferenciális mód előfordul-e idézetben, s ha igen, akkor milyen körülmények között. Másrészt, a többi evidenciális jelölő lexéma viselkedését is meg kell vizsgálni, ha általános következtetésre akarunk jutni. Kezdjük az utóbbival.

8. Egyéb lexémák viselkedése

A fent említett gondolatmenet – mely szerint tehát a lexikális episztemikusjelölők használata összefüggésben van a perspektivizáció jelenségével –, akkor kapna megerősítést, ha a többi lexéma esetében is igaz lenne. Egyelőre mindkettőnek híján vagyunk. Az első esetben vagy viszonylag kevés adat vagy még hátravan az elemzés, ugyanakkor a leggyakoribb episztemikus határozószó, *η̃andi?̃ai?* ’valószínűleg’ elvégeztem a vizsgálatot. A *η̃andi?̃ai?* a vizsgált korpuszban 165 fordulása elő. Az adott megnyilatkozásban megjelenő állítmány vagy jelen idejű nominális (20), vagy ha finit igei állítmány van, akkor az indicativus jövő (33% - 55 példa), vagy (rég)múlt (17 példa) vagy aoristos (összesen 49), ritkán imperativus vagy kérdő mód (2-2 példa). Mindössze hat olyan mondat van, amelyben megjelenik ez a lexéma és az állítmány inferenciálisban

áll. Más evidencialitás mód pedig egyáltalán nem fordul elő mellette. Azaz itt is igaz, hogy lexikális elem mellett jellemzően nem jelenik meg evidenciális mód.

9. Inferenciális és egyenes idézet

Még egy fontos jelenséget kell megvizsgálni. Amennyiben az a következtetésünk, hogy az episztenciális lexémák elsősorban idézésben fordulnak elő – és ennek oka a perspektivizáció, akkor abból következik-e az, hogy idézésben (tehát amikor az aktuális beszélő személye nem egyezik meg az eredeti beszélővel) sokkal kevésbé jellemző az inferenciális mód.

A korpuszban 323 olyan megnyilatkozást vizsgáltam, amely olyan finit igei alakot tartalmaz, amely inferenciális módban van. Ezek közül 54 nem harmadik személyű. A következő megoszlást mutatják az adatok:

- Nem idézet: 236 (NQ)
- Egyenes idézet: 33 (Q)
- Kérdéses: 54 (Q?)

(Ez utóbbi csoportba azokat az adatokat soroltam, amelyek előtt/közben/után nincs megnyilatkozást bevezető ige, a nézőpontváltás viszont egyértelmű – az viszont nem mindig, hogy ki is a megnyilatkozó.)

Az arányok egyértelműek. Ha csak biztos megítélésű adatokat számoljuk, akkor az arányok kb. 85% – 15% megoszlást mutatnak, nagyjából éppen annyit, amennyi lexikális elemek vizsgálatánál szerepel, csak éppen fordítva: az inferenciális mód megjelenése idézésben épp az ellenkező arányt mutatja, mint az evidencia jelölő lexémák esetében. Ennél fogva biztosan állíthatjuk, hogy az ilyen határozószavak/partikulák kialakulásának köze van a perspektivizációhoz. Ennél többet azonban jelen pillanatban túlzott bátorság lenne állítani.

10. Összegzés

A vizsgálat arra is rámutatott, hogy a nganaszan szövegek szemantikai-pragmatikai vizsgálata olyan jelenségekre is ráirányíthatja a figyelmet, amelyekkel az eddig nyelvleírások nem foglalkoztak. A szövegtörzs mennyisége már elegendő szolgáltat ahhoz, hogy a nganaszan idézési stratégiákról, azok jellemzőiről képet kapjunk.

RÖVIDÍTÉSEK

ACC	akkuzatívusz
CNG	konnegatív (tagadott igető)
COND	kondicionális
DST	desztinatív
EMPH	emfatikus elem
FUT	jövő idő
INF	infinitívusz
INZ	inceptív képző
ITER	iteratív képző
NEG	tagadóelem

NOM	nominatívusz
O	objektív ragozás
PASS	passzív
PF	perfektív
PL	többes szám
PRS	jelen idő
PST	múlt idő
PTCP	participium
R	reflexív ragozás
RES	rezultatív képző
S	szubjektív ragozás

HIVATKOZÁSOK

- Aikhenvald, Alexandra Y. 2004: *Evidentiality*, Oxford, Oxford University Press
- de Haan, Ferdinand 2012: Evidentiality and Mirativity, in Binnick, Robert I. (ed.), *The Oxford Handbook of Tense and Aspect*, Oxford, Oxford University Press, 1020–1046.
- Gusev, Valentin 2007: Эвиденциальность в нганасанском языке, in *Эвиденциальность в языках Европы и Азии. Сборник статей памяти Н. А. Козинцевой*, СПб.: Наука, 415–444.
- Haader Lea 2003: Az összetett mondat. Az alárendelő mondat, in Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.), *Magyar nyelvtörténet*, Budapest, Osiris, 500–551.
- Kiefer Ferenc 2005: *Lehetőség és szükségszerűség*, Budapest, Tinta
- Kugler Nóra 2015: *Megfigyelés és következtetés a nyelvi tevékenységben*, Budapest, Tinta
- Sanders, José – Wilbert Spooren 1997: Perspective, Subjectivity, and Modality from a Cognitive Linguistic Point of View, in Liebert, Wolf-Andreas – Gisela Redeker – Linda R. Waugh (eds.), *Discourse and Perspective in Cognitive Linguistics*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins, 85–112.
- Squartini, Mario 2008: Lexical vs. grammatical evidentiality in French and Italian. *Linguistics* **46–5**: 917–947.
- Tátrai Szilárd 2011: *Bevezetés a pragmatikába*, Budapest, Tinta
- Wagner-Nagy Beáta (szerk.) 2002: *Chrestomathia Nganasanica*, Budapest – Szeged, MTA Nyelvtudományi Intézet – SZTE Finnugor Nyelvtudományi Tanszék.
- Szeverényi Sándor – Wagner-Nagy Beáta 2016: *Információ státusz és perspektivizáció: a beszélt nyelvi nganaszan korpusz annotációs problémáiról, különös tekintettel az idézési stratégiákra*. Előadás az Újdonságok a szemantikai és pragmatikai kutatásokban című konferencián. Szeged, 2016. április 22.